

Förvaltning
Äldreförvaltningen

Datum:
2019-07-24

Diarienummer:
ALN-2019-0434

Handläggare:
Helén Jaktlund, Heléne Stenlund

Version/DokumentID:
Version 2

Rapport om äldre med nedsatt hörsel eller dövhet

Innehållsförteckning

Innehåll.....	2
Sammanfattning	4
1 INLEDNING	6
1.1 Mål och styrning som rör äldres rättigheter	6
1.2 Ansvarsfördelning inom hörselområdet mellan Uppsala kommun och Region Uppsala	7
2 BAKGRUND.....	7
2.1 Syfte.....	8
2.2 Tillvägagångssätt.....	8
3 MÅLGRUPPER	9
3.1 Personer med hörselnedsättning	9
3.2 Vuxendöva	9
3.3 Barndomsdöva.....	9
4 STÖDRESURSER	10
4.1 Hörselombud i Uppsala kommun.....	10
4.2 Syn- och hörselinstruktörer i Uppsala kommun	11
4.3 Audionommottagningar, Region Uppsala	11
4.4 Hörcentralen, Region Uppsala	12
4.5 Tolkcentralen, Region Uppsala	12
4.6 Stöd för kommunikation och varseblivning	12
5 TIDIGARE UTREDNINGAR OCH ENKÄTUNDERSÖKNINGAR	13
5.1 Om tillgänglighet och stöd inom äldreomsorgen, HRF 2012.....	13
5.2 Utredning hörselsituationen i vårdboenden och hemvården, KLK 2014.....	13
5.3 Resultat av enkät till Uppsala kommuns äldreverksamheter våren 2018.....	14
6 OMVÄRLDSBEVAKNING.....	15
6.1 Syn- och hörselinstruktörer och liknande	15
6.2 Hörselombud	15
6.3 Stöd till barndomsdöva	15
7 FÖRBÄTTRINGSOMRÅDEN.....	17
7.1 Kompetensbrist inom hörselområdet i Uppsala kommuns verksamheter.....	17
7.2 Uppsökande verksamhet.....	17
7.3 Äldreboende för döva.....	18
8 DISKUSSION OCH FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER.....	18

8.1 Diskussion.....	18
8.2 Förslag på åtgärder.....	19
9 REFERENSLISTA.....	21

Sammanfattning

Olika intresseföreningar har sedan flera år signalerat om behov av insatser som barndomsdöva, vuxendöva och personer med hörselnedsättning har. Skrivelser om behovet av att se över hörslingorna i kommunala lokaler har inkommit från Hörselskadades Riksförbund (HRF) 2008, 2009 och 2012.

2014-02-26 fattade äldregruppen beslut om att tydliggöra rutiner för hörselnedsättningsfrågor i förfrågningsunderlag och att utforma funktionen hörselombud i verksamheterna inom hemvård och vårdboenden. Situationen för målgruppen teckenspråkiga döva berördes inte. Av olika skäl har verkställigheten av beslut om hörselombud inte fått full genomslagskraft, våren 2018 visar en kartläggning att endast cirka tio procent av verksamheterna har hörselombud. Gissningsvis kan detta delvis bero på att hörselombuds-uppdraget, i likhet med till exempel hygienombudsuppdraget, kräver grundutbildning, regelbunden fortbildning och stöd i form av nätverk och rådgivning.

Nedsatt hörsel ökar risken för isolering och utanförskap bland äldre. Genom att tidigt fånga upp dem som behöver hörselvård kan fysisk och psykisk ohälsa hos äldre minskas. Forskning har visat att äldre hörselskadade som får hjälp att kunna kommunicera med andra, vara delaktiga och klara sin vardag självständigt håller sig friska betydligt längre.

Psykisk ohälsa är mycket vanligt bland barndomsdöva äldre. Äldre barndomsdöva upplever ofta utanförskap och isolering på grund av att omgivningen talar ett annat språk. Mer än hälften av de barndomsdöva äldre har svårt att läsa, skriva och förstå svenska. Möjligheterna att kommunicera med hemtjänsten eller personalen på boendet är begränsade.

Samtidigt är det ett kommunalt ansvar att erbjuda insatser för att klara det dagliga livet utifrån individens behov.

Innehållet i rapporten bygger på tidigare utredningar, inkomna skrivelser och beslut tagna i äldregruppen. Dialog har förts med Hörselskadades Vuxendövas förening i Uppsala län, Hörselskadades Riksförbund i Uppsala och Uppsala Läns dövas Förening samt Region Uppsala (Hörcentralen och Tolkcentralen). Rapportskrivarna har även haft kontakt med omsorgsförvaltningen, Seniorguide och äldreförvaltningens biståndshandläggare.

Som en del av utredningen genomfördes en enkätundersökning riktad till kommunal hemvård och särskilda boenden. Vidare har en omvärldsbevakning gjorts i syfte att undersöka hur andra kommuner organiserar stöd och insatser till personer inom målgrupperna.

Utredningen visar att målgrupperna missgynnas inom den kommunala äldreomsorgen. För barndomsdöva begränsas dessutom möjligheterna att ta del av skriftlig information och vägledning om insatser och utbud som erbjuds äldre medborgare.

Utredarna föreslår i sin rapport bland annat att:

- utreda möjligheter och förutsättningar för att kunna erbjuda träffpunktsverksamhet och teckenspråkig äldrevägledare någon eftermiddag/vecka.
- undersöka möjligheter och förutsättningar att samverka med omsorgsförvaltningen i frågor som rör hörselnedsatta och barndomsdöva. Omsorgsförvaltningen har bland annat en teckenspråkig dövkonsulent
- organisera regelbunden kompetensutveckling och nätverk för hörselombuden samt ytterligare tydliggöra hörselombudens ansvarsområde och uppdrag.
- ansvarsfördelningen vad gäller kostnader och regelbundna kontroller av hörslingor tydliggörs och att rutin skapas för regelbundna kontroller av hörslingor inom ÄLF s verksamheter

1. Inledning

Åldrandet innebär många förändringar både socialt, mentalt och fysiskt. Hur förändringar i sinnesfunktionerna påverkar vardagstillvaron och livskvaliteten glöms ofta bort.

Nedsatt hörsel, vilket drabbar många äldre, påverkar inte bara förmågan att kommunicera, uppleva omgivningen och förmågan till ett självständigt liv. Nedsatt hörsel påverkar även balansen vilket medför ökad fallrisk och risk för skador som till exempel sårskador, blödningar eller frakturer. Det ökar också risken för isolering och utanförskap vilket i sin tur kan leda till psykisk ohälsa. Om hörselnedsättningen dessutom är kombinerad med en synnedsättning blir det ännu svårare att klara det dagliga livets utmaningar med stigande ålder.

För gruppen barndomsdöva, som i huvudsak bara kan kommunicera med hjälp av teckenspråk, är svårigheterna i den dagliga livsföringen komplexa. I Sverige behärskar endast ca tre promille av befolkningen teckenspråk.

”9 av 10 äldre döva har vuxit upp språklösa, deras föräldrar har inte kunnat teckenspråket. Erfarenheterna från barndomen är svåra, med ofrivilliga separationer från familj och bristande kommunikation. Det visar en enkätundersökning av Sveriges Dövas Pensionärsförbund. Mer än en fjärdedel lider av ångslan, oro och ångest. Hälften av äldre döva får ingen information från kommunen om stöd och service för äldre. Därmed brister kommunerna i sitt ansvar. Informationen ges dessutom oftast på skriven svenska, äldre teckenspråkigas andra språk. Därmed bryter kommuner och landsting mot mänskliga rättigheter och språklagen. Vidare visas att 6 av 10 inte kan läsa och förstå innehållet i en dagstidning.” (Valfrihet och värdighet för äldre döva 2007-2010)

1.1 Mål och styrning som rör äldres rättigheter

I de nationella målen för äldrepolitiken slår man fast att äldre ska

- kunna leva ett aktivt liv och ha inflytande i samhället och över sin vardag
- kunna åldras i trygghet och med bibehållet oberoende
- mötas med respekt
- ha tillgång till god vård och omsorg
- samt att äldre kvinnor och män ska erbjudas en jämställd och jämlik vård och omsorg

I Uppsala kommuns kommunikationspolicy från 2017 fastslås

”Information och kommunikation är en grundförutsättning för medborgarnas insyn, delaktighet och inkludering och för att de ska kunna tillvarata sina demokratiska rättigheter och skyldigheter samt vara medskapare i hur Uppsala utvecklas.”

Äldrevänlig kommun

Uppsala kommun är sedan 2016 medlemmar i Världshälsoorganisationens (WHO) nätverk för äldrevänliga städer vilket gör att frågor som rör äldres rättigheter har hög prioritet. I Uppsala kommuns Mål och budget för 2019 med mål för 2020-2021 (Uppsala, 2018) står i mål 7: *Uppsala ska vara en äldrevänlig kommun. Alla har rätten att bestämma över sitt liv och styra sin vardag. Stöd, vård och omsorg har god kvalitet och utformas utifrån individens behov och förutsättningar. Det ska finnas valfrihet för äldre att välja utförare av omsorg, samtidigt som kvaliteten alltid ska värnas*”

Beslutsstöd prioriteringsordningen

I de beslutsstöd som olika kommuner tagit fram som komplement till de nationella riktlinjerna för prioriteringar inom hälso- och sjukvården (prop. 1996/97:60) och som även används inom social välfärd har förmågan att kunna kommunicera med omgivningen och att kunna ta del av information hög prioritet.

1.2 Ansvarsfördelning inom hörselområdet mellan Uppsala kommun och Region Uppsala

Vid Ädelreformen (prop. 1990/91:14) delades ansvaret för hemsjukvård upp mellan kommun och dåvarande landsting. Resurser för sjuksköterskor/distriktsköterskor, arbetsterapeuter och sjukgymnaster skatteväxlades. Ingen av dessa yrkesfunktioner har mer än grundläggande kompetens inom hörselområdet. Ansvarsfördelningen mellan kommun och landsting inom hörselområdet förändrades inte vid Ädelreformen utan är densamma som tidigare.

Region Uppsala ansvarar för behandling, habilitering och rehabilitering inom hörselområdet och har också ansvar för utprovning av individuella hörselhjälpmedel.

Uppsala kommun ansvarar för insatser för att klara det dagliga livet. I detta ingår t ex hjälp och stöd vid användandet av hörselhjälpmedel, slang- och batteribyten i hörapparater, möjligheter att kunna kommunicera med den som utför insatserna, stöd i det som hör till det dagliga livets aktiviteter samt information om vilket stöd och vilka insatser kommunen ansvarar för.

2. Bakgrund

Under minst tio år har olika intresseföreningar upprepade gånger lyft frågor till Uppsala kommun om de specifika behov barndomsdöva, vuxendöva och personer med grav hörselnedsättning har i sin dagliga livsföring.

Skrivelser om behovet av att se över hörslingorna i kommunala lokaler har inkommit från Hörselskadades Riksförbund (HRF) 2008, 2009 och 2012 och en översyn som gjordes i 13 av kommunens 27 vårdboenden 2015 visade att samtliga hörslingor behövde åtgärdas. Huvuddelen av de upptäckta bristerna åtgärdades våren 2015. Om återstående hörslingor kontrollerades därefter har inte kunnat verifieras.

Tydlighet om ansvarsfördelningen vad gäller kostnader och regelbundna kontroller av hörslingorna saknas.

En utredning om situationen inom hemvården och vårdboendena för personer med hörselnedsättning genomfördes 2014 (ALN-2014-0057.30). Som resultat av utredningen fattade äldrenämnden 2014-02-26 beslut om att tydliggöra rutiner för hörselnedsättningsfrågor i förfrågningsunderlag och att utforma funktionen hörselombud i verksamheterna inom hemvård och vårdboenden. Situationen för målgruppen teckenspråkiga döva berördes inte i rapporten.

2.1 Syfte

Syftet med denna utredning har varit att beskriva målgrupperna och deras behov, gränsdragningen mellan kommunens och Regionens ansvar samt hur kommunen möter målgruppernas behov i dag. Syftet har även varit att undersöka hur andra kommuner möter målgruppernas behov samt ge förslag till åtgärder som syftar till förbättringar.

2.2 Tillvägagångssätt

Innehållet i rapporten bygger på tidigare utredningar inom Uppsala kommun, inkomna skrivelser och beslut tagna i Äldrenämnden. Dialog har också förts med Hörselskadades Vuxendövas förening i Uppsala län, Hörselskadades Riksförbund i Uppsala och Uppsala Läns dövas Förening samt Region Uppsala (Hörcentralen och Tolkcentralen) för att ta del av deras erfarenheter och synpunkter. Rapportskrivarna har även haft kontakt med omsorgsförvaltningen, Seniorguide och äldreförvaltningens biståndshandläggare.

Som en del av utredningen genomfördes en enkätundersökning (se punkt 5:3) riktad till kommunal hemvård och särskilda boenden i Uppsala kommun våren 2018. Vidare har en omvärldsbevakning gjorts i syfte att undersöka om andra kommuner har hörselombud i sina verksamheter, om man har syn- och hörselinstruktörer samt särskild verksamhet riktad till barndomsdöva.

3. Målgrupperna

3.1 Personer med hörselnedsättning

Hörselnedsättning är ett växande folkhälsoproblem och andelen med hörselnedsättning ökar i alla åldrar enligt Hörselskadades Riksförbund (HRF). Nästan 60 procent av alla över 85 år har en hörselnedsättning. Genom att tidigt fånga upp dem som behöver hörselvård kan ohälsan hos äldre minskas. Enligt HRF visar entydig forskning att äldre hörselskadade som får hjälp att kunna kommunicera med andra, vara delaktiga och klara sin vardag självständigt håller sig friska betydligt längre. Äldre personer med hörselnedsättning som inte har en fungerande hörselsituation riskerar att bli isolerade vilket kan leda till depression och påskynda utvecklingen av demenssjukdomar eller leda till andra hälsoproblem.

3.2 Vuxendöva

En person som tidigare hört talat språk men blivit döv senare i livet kallas vuxendöv. Många vuxendöva har cochleaimplantat (CI) som ger möjlighet att uppfatta ljud. Trots implantatet är den vuxendöve beroende av bra ljudmiljö, hörhjälpmedel, textning och hörslinga precis som personer med hörselnedsättning. Den vuxendöve kan ha nytta av att kunna teckenspråk och Tecken Som Stöd (TSS) för ökad trygghet.

I möte med Hörselskadades Riksförbund Uppsala län och Hörselskadades Vuxendövas Förening i Uppsala län som båda länge drivit frågan om hörselombud i kommunens äldreomsorg ställs frågan hur Uppsala kommun arbetar med att genomföra beslutet om hörselombud.

Båda föreningarna betonar vikten av hörselombud på särskilda boenden och i hemvård. Föreningarna menar att hörselombuden skulle kunna fungera som ett kunskapsstöd i verksamheterna och samtidigt frigöra syn- och hörselinstruktörerna till att kompetensutveckla hörselombuden. Deras uppfattning är att syn- och hörselinstruktörerna inte gör uppgifter som är Regionens ansvar, men däremot mycket som ett hörselombud skulle kunna göra istället.

De lyfter även fram vikten av en god hörmiljö för att vuxendöva och personer med hörselnedsättning ska kunna känna delaktighet och kunna kommunicera med andra.

3.3 Barndomsdöva

En barndomsdöv person är född döv eller har blivit döv som barn och har oftast teckenspråk som första, och ibland enda, språk. I Sverige finns ungefär 8 000 - 10 000 barndomsdöva och cirka 30 000 teckenspråksanvändare (tre promille av befolkningen). Teckenspråk är ett eget språk och bygger inte på talat språk.

Teckenspråk är ett visuellt språk där kroppsspråk, mimik och handrörelser utgör grunden. Enligt Hörcentralen har antalet äldre teckenspråkiga blivit fler. För att kunna läsa och skriva behöver den som är döv lära sig svenska som andra språk. Många döva äldre har svårt att skriva, läsa och förstå svenska och läppavläsning för den som själv sällan eller aldrig använt talat språk medför risk för missförstånd och kräver hög koncentration.

Vid möte med Uppsala läns dövas förening framkommer att föreningen har ca 100 medlemmar och att de uppskattar antalet döva till runt 300 personer i länet. Föreningen har inte kontakt med alla döva. Föreningen äger ett hus i Svartbäcken som fungerar som ett andra hem. Där kan de tala sitt språk, få nyheter, information, umgås och fika.

Föreningen lyfter att äldre döva ofta upplever utanförskap och isolering på grund av att omgivningen talar ett annat språk. Psykisk ohälsa är mycket vanligt bland döva äldre, vilket ofta leder till försämrad fysisk hälsa. De kan sällan kommunicera med hemtjänsten eller personalen på boendet vilket är ett hinder för inflytande och delaktighet. Kommunikationen blir fattig när man pekar på bilder eller kommunicerar via enkla ord på lappar. Det egna språket försämras när det inte finns någon att prata med.

Föreningen lyfter behovet av att kunna få information från kommunen på teckenspråk eftersom många döva äldre oftast inte känner till vilket stöd de kan få via kommunen. De önskar att det fanns en teckenspråkig äldrevägledare.

Föreningen har även en förhoppning om att starta ett projekt med stöd från kommunen i syfte att kunna erbjuda uppsökande verksamhet för döva äldre.

4. Stödresurser

4.1 Hörselombud i Uppsala kommun

Innan Ädelreformen fanns hörselombud i många av äldreomsorgens verksamheter, men sedan dess har funktionen successivt försvunnit allteftersom de hörselombud som fanns slutat eller gått i pension. Inget tydligt krav på hörselombud finns med i upphandlingsunderlag och uppdragsbeskrivningar och det finns inte någon sammanhållande funktion för kompetenspåfyllning och stöd. Det finns heller ingen tydlig beskrivning av hörselombudets funktion.

Samarbetet mellan kommunens verksamheter, förvaltningar och Region Uppsalas hörcentral inom området har också blivit otydligare sedan hörselombuden försvann.

4.2 Syn- och hörselinstruktörer i Uppsala kommun

Uppsala kommun har två syn- och hörselinstruktörer som är placerade vid Anhörigcentrum. Deras huvudsakliga uppgift är rehabiliterande stöd för att uppnå högsta möjliga oberoende och en vardag med livskvalitet och hälsa för personer med syn- och hörselnedsättning. Uppdraget täcker alla åldrar från noll och uppåt, men de flesta av brukarna är > 65 år och merparten är > 85 år. Instruktörerna uppger att ungefär 1000 brukare ingår i deras register. Under en månad får cirka 200 brukare aktiva insatser. Ett registrerat ärende avskrivs sällan så länge brukaren lever och bor kvar i kommunen eftersom nya behov uppstår allteftersom.

Enligt instruktörerna är det en större ökning av brukare med hörselnedsättning än brukare med synnedsättning.

Instruktörerna hjälper brukarna med skötsel av hörapparater, med instruktioner, med träning i att själva hantera och sköta sin hörapparat och/eller andra syn- och hörselhjälpmedel. Instruktörerna är också behjälpliga med tips för hemmiljö och närmiljö för att underlätta det dagliga livet för brukarna. De bistår ibland brukare med att boka tider hos läkare eller Syn-/Hörcentral /audionommottagning och fungerar också ibland som ledsagare vid dessa besök.

Instruktörerna blir ibland efterfrågade av verksamheterna inom hemvård och särskilt boende för kortare utbildningsinsatser om hjälpmedel, hantering av dessa eller om hur man kan underlätta vardagen för brukare med syn- eller hörselnedsättning när det till exempel gäller hemmiljön.

Ingen av instruktörerna kan teckenspråk och instruktörerna får heller inga förfrågningar från barndomsdöva.

Instruktörernas bedömning är att kunskapsnivån hos omvårdnadspersonalen inom äldreomsorgen är bristfällig när det gäller enklare skötsel av hörapparater (egenvårdsnivån), att uppmärksamma brukarnas behov inom syn- och hörselområdena, hur de kan underlätta vardagen för brukare med syn- eller hörselnedsättning eller vart man kan vända sig för att få hjälp och stöd.

Det arbete som syn- och hörselinstruktörerna utför är något som bland annat Hörcentralen bedömer som mycket värdefullt för de brukare som på grund av sin hörselnedsättning behöver stöd i sin vardag och för personal som saknar grundläggande kunskaper inom hörselområdet.

Deras placering vid Anhörigcentrum kan diskuteras eftersom verksamheten vid Anhörigcenter i huvudsak är inriktad på att stötta anhöriga och inte brukare.

4.3 Audionommottagningar, Region Uppsala

Den som behöver hörapparat vänder sig till en audionommottagning för hörselmätning, utprovning av hörapparat och service.

Audionommottagningarna erbjuder även hjälp med andra hörselhjälpmedel

samt råd och vägledning. Audionommottagningarna är privata aktörer med eller utan avtal med Region Uppsala.

4.4 Hörcentralen, Region Uppsala

Hörcentralens uppdrag är att möjliggöra kommunikation för personer med grav hörselnedsättning och barndomsdöva. De förskriver hjälpmedel för hörsel och varseblivning, erbjuder kommunikationsträning, ger samtalsstöd samt stöd och hjälp till närstående.

Hörcentralen vänder sig till den som har behov av ett mer omfattande stöd runt sin hörselsituation än vad audionommottagningarna erbjuder. För att komma i kontakt med Hörcentralen krävs remiss.

Verksamhetschefen och kuratorerna berättar att äldre brukare kommer till kuratorerna med post som de behöver få översatt till teckenspråk och för att få hjälp med kommunikation och skrivhjälp. De efterfrågar även stöd i att hitta rätt i samhället, för samordning, för handledning och annat som ligger inom kommunens ansvar för hjälp att klara det dagliga livet.

4.5 Tolkcentralen, Region Uppsala

Tolkcentralens uppdrag är att tillhandahålla sk vardagslivstolkning. Tolken är alltid kostnadsfri för användaren, men tolkning vid till exempel myndighetskontakter bekostas av myndigheten. När tolk behövs för att personal på särskilt boende eller i hemvård ska kunna utföra sitt arbete har utföraren ansvar för kostnaden.

4.6 Stöd för kommunikation och varseblivning

De flesta med hörselnedsättning och vuxendöva har nytta av teknik som förstärker ljud antingen via hörapparat eller trådlöst direkt till hörapparaten via en hörslinga. En tillgänglig hörmiljö är avgörande och innebär bland annat att material och möbler dämpar ljud och att inga störande bakgrundsljud förekommer.

Den som är döv eller vuxendöv är beroende av bra belysning för att kunna se den som talar och ha hjälp av läpprörelser, kroppsspråk och mimik.

En del vuxendöva lär sig använda och förstå tecken från teckenspråket för att kommunicera. Skriven text kan också vara ett stöd i kommunikationen eftersom de har ett tal- och skriftspråk. Skrivtolk kan därför underlätta vid möten där vuxendöva eller personer med hörselnedsättning deltar.

Den som är barndomsdöv är i behov av teckenspråkig tolk för att kunna kommunicera om inte motparten är teckenspråkskunnig. Skriven text kan vara ett bra stöd i kommunikationen förutsatt att personen har ett skriftspråk. Bildtelefoni, distanstolk och appar är andra alternativ som kan användas i väntan på teckenspråkig tolk. En äldre person kan dock vara obekant med ny teknik och därmed ha svårare att tillgodogöra sig den.

System för varseblivning kan kopplas till dörrklockor, larm eller telefoner, för att genom blinkande lampor eller vibration uppmärksamma användaren på att något händer. Hörcentralen erbjuder service av hjälpmedel förskrivna för varseblivning

5. Tidigare utredningar och enkätundersökningar

5.1 Om tillgänglighet och stöd

HRF genomförde 2012 en kartläggning av tillgänglighet och stöd inom äldreomsorgen för personer med hörselnedsättning i Uppsala län (NHO-2012-0180). I rapporten konstateras att grundläggande tillgänglighet för personer med hörselnedsättning saknas i de flesta äldreboenden. En enkät riktad till 53 vård- och omsorgsboenden inom länet visar på stora brister avseende tekniska hjälpmedel och att personalens kompetens inom hörselområdet behöver upprätthållas genom fortbildning och stöd. HRF anser att hörselombud bör finnas på äldreboenden och inom hemvården och ger även förslag på vad som ska ingå i hörselombudets uppdrag. Rapporten ger flera förslag på förbättringsåtgärder som t ex:

- Hörslingor bör kontrolleras regelbundet
- Hörslingor till TV bör finnas i allmänna samlingsrum
- Samtalsförstärkare bör finnas på alla äldreboenden
- Undertexter på TV bör användas när svenska TV-program visas
- Allmänna rum bör ha akustikplattor eller motsvarande ljuddämpande lösning
- Optiskt eller taktilt brandlarm ökar säkerheten
- Informationen måste förbättras avseende hörselinstruktör, audionommottagningar, tolk och texttelefon

5:2 Utredning hörselsituationen i vårdboenden och hemvården, KLK 2014

2014 genomförde kommunledningskontoret (KLK) en liknande utredning om situationen för personer med hörselnedsättning och döva inom hemvård och vårdboenden. Denna resulterade i en rapport (Utredning hörselsituationen i vårdboenden och i hemvården, feb 2014 ALN-2014-0057.30).

Huvudsyftet med att genomföra utredningen var att få en samlad bild av vilka insatser som behövde göras för att skapa en bättre hörmiljö vid vårdboenden och i hemvården.

Ingen av dessa utredningar har belyst de barndomsdövas situation.

5.3 Resultat av enkät till äldreomsorgen i Uppsala kommun 2018

Enkäten skickades ut till samtliga utförare och verksamheter inom äldreomsorgen i Uppsala kommun med syftet att bland annat kartlägga hur många döva och gravt hörselnedsatta brukare som har kommunala insatser, vilken kompetens som finns hos personalen, hur verksamheterna kommunicerar med brukare inom målgrupperna och om det finns en tydlig och etablerad samverkan med Region Uppsala.

Enkäten skickades till 74 verksamhetschefer eller motsvarande. Svar inkom från 37 verksamheter (50 %). Från särskilda boenden inkom 26 svar, från hemtjänsten nio svar, från ledsagarservice och korttidsverksamhet ett svar vardera. Resultatet är inte helt tillförlitligt eftersom endast 50 % av verksamheterna svarade, men det ger ändå en ungefärlig bild av det aktuella läget i kommunens verksamheter.

22 av de 37 verksamheter som svarade på enkäten uppgav att de hade brukare inom de två målgrupperna (döva och gravt hörselnedsatta). Tillsammans hade verksamheterna 70 brukare tillhörande målgrupperna, varav 14 var teckenspråkiga.

Sju utförare uppgav att de hade personal med viss teckenspråkskompetens, huvudsakligen på mycket basal nivå.

Av de 14 teckenspråkiga brukarna var det endast tre till fyra som fick sina insatser från någon av de utförare som uppgav sig ha någon form av teckenspråkskompetens. Hos dessa utförare matchas den personal som kan teckenspråk i första hand med brukare som har dessa behov eller också har man etablerade rutiner för när och hur tolk kan kontaktas.

Tre av 37 utförare uppger att de har undersköterskor som fungerar som hörselombud. Andra har skriftlig information om hur kommunikationshjälpmedel kan användas och hur hörapparater ska skötas.

Några vårdboenden uppger att man har hörslinga, enstaka verksamheter har en samtalsförstärkare, någon verksamhet använder läsplatta som stöd och några använder sig av bilder som stöd eller papper och penna. För övrigt finns bara de individuella hörselhjälpmedel som brukarna fått förskrivna.

14 utförare uppger att de har etablerad samverkan med Region Uppsalas verksamheter för döva och personer med hörselnedsättning.

Enkäten frågade också efter de hinder och möjligheter som man upplever i att möta målgruppernas behov. Flera pekar på hinder som bristande kompetens och tekniska förutsättningar, men också på att teckenspråk är olika för olika nationer. De pekar också på de utmaningar som uppstår när en person samtidigt har en demensdiagnos, är blind eller har en grav synnedsättning.

Sammantaget visar enkäten tydligt att Uppsala kommuns verksamheter är dåligt rustade för att möta de specifika behov som målgrupperna har.

6. Omvärldsbevakning

Telefonkontakt har tagits med kommunerna inom R9 nätverket, Malmö och Göteborg och därefter har ytterligare sökning gjorts via hemsidor tillhörande några mellanstora kommuner.

6.1 Hörselombud

Ett hörselombud är knutet till en specifik hemtjänstgrupp eller ett särskilt boende och har extra kunskaper om hörselnedsättning och fungerar som ett kunskapsstöd i den egna arbetsgruppen.

Närliggande kommuner som har hörselombud inom särskilt boende och hemtjänst är Knivsta, Västerås och Linköping. I Linköping benämnt kommunikativt ombud.

Västerås har hörselombud i de flesta verksamheter inom hemtjänst och särskilt boende oavsett utförare. Utbildning av hörselombuden sker i Region Västmanlands regi som även erbjuder uppföljningsdagar 1-2 ggr/år där även syn- och hörselinstruktören deltar.

6.2 Syn- och hörselinstruktörer

Hörselärenden är det som dominerar för syn- och hörselinstruktörer (som i vissa kommuner benämns hörselombud, hörselkonsulent eller heminstruktör). Uppdraget kan skilja något mellan olika kommuner vilket kan bero på instruktörens egen bakgrund och profession. Utmärkande för uppdraget är stöd i att träna in nya sätt att utföra aktiviteter för att öka självständigheten i hemmiljö och närmiljö, träning i hantering av hörhjälpmedel, hjälp med enklare service och felsökning och att fungera som en länk mellan den enskilde och hörselvården.

Syn-och hörselinstruktören i Linköping är ett kunskapsstöd för hörselombuden när behov uppstår och i Västerås har syn-och hörselinstruktören fått i uppdrag att öka samverkan med hemtjänsten och se över vad hemtjänsten skulle kunna göra på plats i hemmet.

6.3 Stöd för barndomsdöva

Malmö, Göteborg och Örebro har vård- och omsorgsboende med teckenspråkiga enheter för äldre. Boendet i Örebro invigdes i början av 2019 och planerar att erbjuda aktiviteter på teckenspråk som även den som inte bor i huset kan delta i.

Stockholms stad har ett servicehus där det finns personal som kan teckenspråk.

Vård-och omsorgsboendet i Malmö, som har tio lägenheter för teckenspråkiga uppger att efterfrågan på platser har varierat genom åren och att det inte alltid

gått att fylla alla platser. Två teckenspråkiga äldrevägledare har informerat om boendet på olika platser i Skåne.

Göteborg erbjuder tio boendeplatser för döva. Åtta av dessa platser är belagda i dagsläget. Två hörande är placerade på de övriga platserna men de är medvetna om att teckenspråkiga har företräde och behöver flytta till en närliggande avdelning om behov uppstår. Boendet har som mest haft tolv döva. Då togs även två vårdplatser på annan avdelning i anspråk. Avdelningen för teckenspråkiga har högre bemanning än övriga avdelningar.

Både Göteborgs stad och Malmö stad erbjuder hemtjänst för teckenspråkiga.

Malmö stad erbjuder teckenspråkig hemtjänst som består av två personer som arbetar vardagar dagtid. De har ca tio kunder. Deras erfarenhet är att teckenspråkiga som behöver insatser även kvälls- och nattetid ibland väljer den hörande hemtjänsten för att öka kontinuiteten. Den som har hemtjänst och behöver hjälp med praktiska saker i hemmet kan även få stöd via teckenspråkig fixartjänst.

Hemtjänsten för döva i Göteborg består av två medarbetare som arbetar dagtid under vardagar och de har 12 kunder, både äldre och yngre.

Psykisk ohälsa är vanligt hos målgruppen vilket gör att behovet av stöd är stort och tidiga insatser viktiga. Göteborgs stad är därför generös med att tidigt bevilja ledsagning, hemtjänst och särskilt boende i syfte att bryta isolering. Hemtjänst ger även stöd i myndighetskontakter. Den som har behov av insatser kvällar och helger erbjuds hörande hemtjänst eller särskilt boende.

Chefen för boendet, som även ansvarar för hemtjänsten, upplever att många äldre döva har negativa erfarenheter från uppväxten på internat vilket gör dem tveksamma till särskilt boende, det är därför avgörande att personalen på boendet har kunskap om dövulturen.

Ungefär hälften av personalen i hemtjänst och på boendet är döva. Alla hörande är teckenspråkiga. På boendet är teckenspråk arbetspråk för alla. Döv personal borgar för att boendet är seriöst och att det finns en förståelse för dövas kultur har gjort boendet mer attraktivt för döva.

I samband med flytt till särskilt boende upptäcks ibland felaktig medicinering eller ej utredda medicinska behov. Många blir friskare när de kommer till boendet och får en mer ordnad tillvaro.

Malmö stad och Göteborgs stad har även äldrevägledare för döva som hjälper till med information om stöd och service, kontakter med kommun och Region, uppsökande verksamhet och anhörigstöd.

Norrköpings och Linköpings kommuner driver ett dövteam tillsammans med Region Östergötland. Dövteamet är till för döva och teckenspråkiga över 18 år och ger även råd och stöd till anhöriga eller den som i arbetet kommer i kontakt med döva. Dövteamet är ett stöd vid kontakt med myndigheter, förmedlar samhällsinformation, översätter skriven text till teckenspråk och ger skrivhjälp för att förebygga och minska svårigheter som kan uppstå i vardagen.

Övriga kommuner som kontaktats har inte haft någon riktad verksamhet inom äldreomsorgen för målgruppen döva.

De kan ha haft enstaka kunder inom målgruppen i hemtjänst och särskilt boende och då löst kommunikationsbehovet på olika sätt när det varit aktuellt och utifrån behov.

I Gävle finns ett samarbete med en gruppboende inom LSS där all personal är teckenspråkig och kan nyttjas som fortbildare och experter vid behov.

7. Förbättringsområden

7.1 Kompetensbrist inom hörselområdet i Uppsala kommuns verksamheter

Många av de hörselombud som fanns i verksamheterna tidigare har försvunnit utan att ersättas. Det har medfört att kunskapen om hörselnedsättningar, hjälpmedel och annat stöd till personer med hörselnedsättning och dövhet tunnats ut i de kommunala verksamheterna.

I förlängningen innebär detta att många i målgruppen äldre med hörselnedsättning eller dövhet aldrig nås av rätt insatser, varken från Uppsala kommun eller Region Uppsala. Kunskapsbristen leder till att behoven inte uppmärksammas av dem som har ansvar för den dagliga omsorgen på grund av att de saknar grundläggande kunskap inom hörselområdet.

Uppdraget som syn- och hörselinstruktör har en tydlig utvecklingspotential, deras unika kompetens borde tas tillvara för att höja kompetensen generellt via hörselombud i verksamheterna så att kompetensen når fler brukare.

I sammanhanget kan nämnas att omsorgsförvaltningen har en person anställd på förvaltningen som till en del av sin tjänst arbetar som dövkonsulent. Hon är teckenspråkig och förutom att hon arbetar med frågor rörande brukare som använder teckenspråk även ansvarar för teckenspråksundervisning för personal inom omsorgsförvaltningen.

7.2 Uppsökande verksamhet

Enligt Seniorguide når den uppsökande verksamheten inte alltid fram till teckenspråkiga personer. Erbjudande om ett uppsökande besök skickas ut per post till medborgare över 80 år. Eftersom teckenspråkiga personer inte alltid kan ta till sig information i skrift är risken stor att informationen inte når fram. Kunskapen om vilka medborgare som är teckenspråkiga finns oftast inte hos Seniorguide om vederbörande inte haft insatser från kommunen tidigare. Informationen om kommunens och ideella organisationers verksamhet riktad till seniorer i broschyren "Seniorguiden" är inte tillgänglig för den som bara kan kommunicera med hjälp av teckenspråk.

I Uppsala kommuns utförarkatalog och Hitta & Jämför har endast en utförare inom hemtjänsten uppgivit att teckenspråkskompetens finns i verksamheten (anlitar underleverantör).

7.3 Äldreboende för döva

Enligt Sveriges dövas pensionärsförbunds rapport (Valfrihet och värdighet för äldre döva 2007-2010) var hälften av de tillfrågade intresserade av att flytta till ett äldreboende för döva när de inte längre klarar av att bo kvar hemma.

Frågan om äldreboende för döva i Uppsala kommun har väckts i motioner till kommunfullmäktige och äldrenämnden.

Rapportskrivarnas bedömning är att förutsättningarna för en vårdboendeenhet för teckenspråkiga i ett Uppsala kommunperspektiv kräver en mer noggrann kartläggning/utredning och antagligen samverkan inom ett större geografiskt område och mellan förvaltningar, huvudmän och föreningar. I väntan på detta behöver vi se över och förbättra situationen för teckenspråkiga som är berättigade insatser i någon av våra verksamheter, oavsett om det handlar om förebyggande/öppna insatser, hemvård eller särskilt boende.

8. Diskussion och förslag till åtgärder

8.1 Diskussion

Rapporten visar att det finns områden där ansvaret åvilar kommunen som behöver ses över för att möta målgruppernas specifika behov och rättigheter. Det har blivit tydligt att målgrupperna missgynnas inom den kommunala äldreomsorgen på grund av att deras specifika behov inom kommunikationsområdet inte tillgodoses. Följden blir att informationsutbytet mellan brukare, vårdpersonal, tjänstepersoner, målgrupper och politiker blir bristfällig även om viljan att nå fram finns. Kommunikationssvårigheterna begränsar också möjligheterna att ta del av information och vägledning om de insatser och det utbud som erbjuds.

För målgrupperna vuxendöva och personer med grav hörselnedsättning är förutsättningarna något bättre på grund av att man oftast har ett talspråk sedan tidigare. Att man har ett tal-/skrivspråk i grunden gör att man oftast kan läsa på läpparna, läsa och förstå skriftlig information, kommunicera med skrivna lappar e t c. De insatser som kommunens syn- och hörselinstruktörer erbjuder är endast riktade till dessa två målgrupper.

En svårare situation har gruppen barndomsdöva (samt dövblinda som inte ingått i föreliggande utredning). Även om målgruppen är liten så är de grundläggande behov som kommunen ansvarar för desamma som för övriga äldre personer, men individernas begränsade möjligheter att kommunicera medför att samhällets resurser ofta inte når fram till de enskilda individerna.

Det finns alltså ett mörkertal när det gäller dessa målgruppers behov av insatser, dels på grund av att man inte känner till vilka insatser som finns att få när behov uppstår, dels för att man inte vet hur man gör för att få tillgång till insatserna och dels för att man genom åren fått erfara att kunskap och förståelse för de speciella förutsättningar man har som barndomsdöv eller dövblinda saknas hos tjänstepersoner, biståndshandläggare och vårdgivare. Målgruppernas förtroende och tillit till samhället är inte särskilt högt. Barndomsdöva och dövblinda har ingen nytta av hörslingor eller hörselombud och syn- och hörselinstruktörer som inte är teckenspråkiga.

De insatser som syn- och hörselinstruktörerna erbjuder, precis som de insatser funktionen hörselombud skulle kunna erbjuda, kan således bara komma till nytta för målgrupperna vuxendöva och gravt hörselnedsatta, medan den som är beroende av att kommunicera med hjälp av teckenspråk behöver annat stöd.

8.2 Förslag till åtgärder

Barndomsdöva

- Utredda möjligheter och förutsättningar för att kunna erbjuda träffpunktsverksamhet och teckenspråkig äldrevägledare någon eftermiddag/vecka.
- Undersöka möjligheter och förutsättningar att samverka med omsorgsförvaltningen i frågor som rör hörselnedsatta och barndomsdöva. Omsorgsförvaltningen har bland annat en teckenspråkig dövkonsulent
- Säkerställa att information från äldreförvaltning, som till exempel Seniorguide, även finns på teckenspråk
- Säkerställa barndomsdövas möjligheter att komma i kontakt med äldreförvaltningen på samma villkor som andra medborgare
- Sprida kunskap i verksamheterna om hur man kan förbättra kommunikationen med barndomsdöva för ökad delaktighet, till exempel med hjälp av bildtelefoni
- Utredda möjligheten till reserverade boendeplatser för teckenspråkiga brukare.

Hörselnedsatta och vuxendöva

- Organisera regelbunden kompetensutveckling och nätverk för hörselombuden samt ytterligare tydliggöra hörselombudens ansvarsområde och uppdrag
- Skapa rutin för regelbundna kontroller av hörslingor inom äldreförvaltningens verksamheter

- Tydliggöra ansvarsfördelningen vad gäller kostnader och regelbundna kontroller av hörslingor
- Skapa tydlig användarinstruktion till verksamheterna om hur man använder hörslinga

9. Referenser

Hörsellinjen - Hörselskadades Riksförbund <http://www.horsellinjen.se>. Hämtat 2019-03-25

Myndigheten för delaktighet, <http://www.mfd.se>. Hämtat 2019-04-08

NHO-2012-0180.31

Prop. 1997/98:113 Nationell handlingsplan för äldrepolitiken Stockholm: Socialdepartementet

Prop. 1996/97:60 Prioriteringar inom hälso- och sjukvården

Region Uppsala <http://www.regionuppsala.se>. Hämtat 2019-03-25

Sveriges Dövas Riksförbund, <http://www.sdr.org>. Hämtat 2019-03-25

Uppsala kommun (2018). Mål och budget 2019-2021, Uppsala: Uppsala kommun. Diarienumr KSN-2017-3559.

Utredning hörselsituationen i vårdboenden och i hemvården, feb 2014 (ALN-2014-0057.30)

Valfrihet och värdighet för äldre döva 2007-2010 - rapport från Sveriges dövas pensionärsförbund, Birgitta Martinell

Vårdguiden, <http://1177.se>. Hämtat 2019-04-08

Äldrelegationen, (1987) Ansvaret för äldreomsorgen (Ds. 1987:27). Stockholm: Socialdepartementet.